

Straat in Amsterdam met zitbankje in de zon voor ouders, voldoende zicht op speelplek, afwisselende, natuurlijk ogende speelobjecten en groene afscheiding tussen looproute en speelplek.

Een groene, aantrekkelijke en sociale omgeving is óók veiliger

Nu gemeenten bestaande woonwijken gaan moderniseren én bijna 100.000 woningen per jaar moeten bijbouwen, is het van groot belang om in een vroeg stadium na te denken over sociale veiligheid van de openbare ruimte. Een sociaal veilige omgeving werkt preventief tegen criminaliteit, maar draagt vooral eraan bij dat iedereen zich prettig en veilig voelt. Bewoners én passanten. Overdag én 's avonds. De vuistregels en maatregelen vanuit Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) bieden houvast, maar ook zaken als groen, kindvriendelijkheid en mogelijkheden om elkaar te ontmoeten, dragen bij aan een gevoel van veiligheid.

Of iemand zich ergens veilig voelt, wordt niet per definitie bepaald door de aan- of afwezigheid van criminaliteit, uitgedrukt in cijfers (objectief). De statistieken komen lang niet altijd overeen met de daadwerkelijke veiligheidsbeleving (subjectief). Deze blijkt sterk persoonsgebonden en is afhankelijk van bijvoorbeeld sekse, leeftijd, leefstijl, kwetsbaarheid (kinderen, ouderen of mindervaliden) en het feit of iemand eerder direct of indirect bij een incident betrokken is geweest. Daarnaast spelen radio, televisie, sociale media en internet een rol. Wie het (lokale) nieuws nauwkeurig volgt, kan de indruk krijgen dat het leven in de stad heel gevaarlijk is. Dat is onterecht, want het aantal mensen dat slachtoffer was van traditionele vormen van criminaliteit, zoals geweld, inbraak, diefstal en vernieling, daalt volgens het CBS al vele jaren op rij. Maar elk incident is er één te veel en een daling geldt vrijwel nooit voor iedere gemeente. Zo lieten 65 gemeenten in 2020 een stijging van het aantal inbraken zien, terwijl 290 gemeenten een daling in de cijfers zagen (publicatie CBS van 1 maart 2021).

Het Handboek Veilig Ontwerp en Beheer.

Sociaal veilig ontwerp en beheer

Het vakgebied CPTED (spreek uit: septet) richt zich op een goed ontwerp en effectief gebruik en beheer van de openbare ruimte. Dit leidt tot vermindering van angst voor en het manifesteren van criminaliteit. En dat leidt tot verbetering van de kwaliteit van leven. CPTED wordt in Nederland ook wel Veilig Ontwerp en Beheer (VOB) of Sociaal Veilig Ontwerp en Beheer (SVOB) genoemd. Gedragswetenschapper Ray Jeffrey van de Florida State University gebruikte in 1971 voor het eerste de term CPTED. Hij ging toen onder andere in op de inrichting van de fysieke omgeving om criminaliteit te voorkomen. In Nederland heeft vooral de vrouwenemancipatiebeweging een impuls gegeven aan het denken over sociale veiligheid. Er werd gepleit dat vrouwen zich veiliger op straat konden bewegen, zonder dreiging van seksueel geweld. Sinds die tijd is er veel veranderd. In de jaren '80 was veilig ontwerp en beheer in Nederland regelmatig uitgangspunt van het beleid. Inspiratie kwam onder andere uit het handboek 'Sociale veiligheid en gebouwde omgeving' uit 1991 van Van der Voordt en Van Wegen. Het Politiekeurmerk Veilig Wonen speelde vanaf de jaren '90 een belangrijke rol bij de ontwikkeling van een visie op beveiligde woningen en veilige woongebouwen en -wijken. Dit keurmerk is overgenomen uit Engeland, waar het bekend is onder de naam Secured by Design.

Van preventie naar camera's

In die tijd verschoof de aandacht van preventie naar een dader-gerichte aanpak en repressie. Deze ontwikkeling ging gepaard met de behoefte aan technische hulpmiddelen, zoals geavanceerde camerasystemen. In de praktijk blijken dit soort (dure) systemen hun beperkingen te hebben. Uiteenlopend van vogelpoep op de lens tot een gebrek aan menskracht om de beelden uit te lezen. Het inzetten van camera's kan een preventief effect hebben, maar ze willen ook

nog wel eens een tegengesteld effect sorteren. Als ergens opvallend veel camera's hangen, kan de bezoeker ook denken 'Als dát allemaal nodig is, zal het hier wel niet pluis zijn'. Een wetenschappelijke onderbouwing dat camera's in de openbare ruimte daadwerkelijk effect hebben, blijft uit. Door diverse factoren kunnen omstandigheden in een gebied veranderen, waardoor geen duidelijk effect te meten is. Desondanks gebruiken gemeenten het middel camera-toezicht steeds vaker op hot spots om de leefbaarheid van het openbare gebied te handhaven. Dit doen zij in combinatie met verhoogd toezicht en burgerinitiatieven. Lees ook het artikel 'In het licht of in het zicht' in Secondant of bekijk de informatie over cameratoezicht op www.hetccv.nl. In de praktijk en uit (internationale) onderzoeken blijkt dat door het goed ontwerpen en beheren van een plek minstens zoveel ellende kan worden voorkomen. Helaas zien we nog regelmatig nieuw ontworpen omgevingen die (op termijn) verloedering in de hand werken, kaal en kil zijn of onveiligheidsgevoelens opleveren. Het zou mooi zijn als sociaal veilig ontwerp en beheer als officieel vakgebied wordt erkend en kan rekenen op een wettelijke basis. Op internet is veel informatie te vinden over sociaal veilig ontwerpen, onder andere op de website www.hetccv.nl.

Meer weten over cameratoezicht?

De Tweede Kamer heeft besloten om vijf jaar na invoering het flexibele openbare cameratoezicht op basis van artikel 151c Gemeentewet te evalueren. Medio april 2022 wordt dit WODC-onderzoek over toepassing van (mobiel) cameratoezicht verwacht.

Deze plek is door het overvloedige overzicht, de verlichting en rondom woningen zeker sociaal veilig, maar nodigt hij uit tot verblijven, sporten en spelen?

Vier vuistregels

Binnen CPTED staan vier vuistregels centraal, die helpen een omgeving of plan te analyseren om te zien waar mogelijke risico's en dus de verbeterpunten liggen:

- **Zichtbaarheid**

Gebruikers kunnen de omgeving (over)zien en hebben het gevoel dat anderen hen kunnen zien. In een hoogstedelijk gebied kan het 18 uur per dag druk en gezellig zijn, maar monofunctionele gebieden (flatwijken of bedrijventerreinen) zijn op bepaalde tijden vaak uitgestorven. Meer 'sociale ogen', bijvoorbeeld vanaf wegen of woningen, en goede verlichting kunnen bijdragen aan een veilige omgeving, vooral in de avonduren.

- **Toegankelijkheid**

Een duidelijke routing met goede oriëntatie is belangrijk voor een positieve beleving. Een gebied moet voor zijn gebruikers goed toegankelijk zijn, maar de toegankelijkheid moet bij ongewenst gebruik ook kunnen worden beperkt. Ook is een goede bereikbaarheid voor politie en andere hulpdiensten van groot belang.

- **Eenduidigheid**

Voor zowel bezoekers als beheerders moet duidelijk zijn welke status een gebied heeft (privé, semiopenbaar of openbaar), waarvoor het bedoeld is (functioneel) en wie voor het beheer verantwoordelijk is.

- **Aantrekkelijkheid**

Esthetiek is persoonlijk, maar iedereen waardeert een schone omgeving met plezierige materialen, groen, kleur, een menselijke maat en prettige verlichting. De openbare ruimte moet ook voor meerdere doelgroepen aantrekkelijk zijn.

Van analyse naar maatregelen

Bij bestaande bouw begint sociaal veilig ontwerpen met een analyse van de huidige situatie aan de hand van bovenstaande vuistregels. Daarnaast kan informatie over (on)veiligheidsgevoelens, (on)veilige plekken en mogelijke toekomstige risico's worden ingewonnen bij stakeholders. Bijvoorbeeld politie, wijkcoördinator, wethouder, schooldirecteur, sportvereniging en/of beheerder. Bij nieuwbouw moet een analyse van de voorliggende ontwerpen worden gemaakt. Bij voorkeur in de VO-fase (Voorlopig Ontwerp), zodat er nog aanpassingen gemaakt kunnen worden.

Aansluitend volgt een advies met alternatieven en maatregelen. Ontwerpers kunnen bijvoorbeeld de volgende CPTED-strategieën in de dagelijkse praktijk toepassen:

- Zorgen voor duidelijk gedefinieerde en begrensde ruimten ('mijn en dijn').
- Zorgen voor duidelijk gemarkeerde overgangszones.
- Versterken van (de gewaarwording van) natuurlijk toezicht door de juiste ligging van ramen en deuren en goede verlichting.
- Plaatsen van natuurlijke barrières tussen conflicterende activiteiten.
- Zorgen voor ontmoetingsplaatsen op locaties met natuurlijk toezicht en toegangscontrole.
- Zorgen voor goed onderhoud.

Praktijkvoorbeelden zijn het verleggen van een wandelpad, waardoor meer passanten in een stille onderdoorgang komen. Of de aanleg van een hangplek voor jongeren die doordacht is en bijdraagt aan overlastreductie en tegelijkertijd aantrekkelijk gevonden wordt om in gebruik te nemen. Naast veranderen van ontwerp en inrichting kunnen ook maatregelen op het gebied van techniek (bijvoorbeeld hekken of extra ramen), beheer (prullenbakken vaker legen), organisatie (het aanstellen van een beheerder of beveiligingsmedewerker) of communicatie (bord met huisregels of bezoekers informeren waar ze hun scooter kunnen parkeren) worden genomen.

Dubbelgebruik van voorzieningen zorgt ervoor dat meer doelgroepen gedurende langere periodes ervan gebruikmaken. Dat zorgt voor meer extra 'sociale ogen' op de omgeving.

Twee zitgelegenheden voor vier personen, de ene nodigt uit tot ontmoeting de ander per definitie niet, ongeacht de omgeving.

‘De schil’ om CPTED heen

Rondom CPTED zit een ‘schil’ van aanpalende thema’s, die ook kunnen bijdragen aan sociale veiligheid. Inspiratie hiervoor vind je onder meer in ‘Prettige Plekken, Handboek Mens & Openbare ruimte’ en het boek ‘Veiligheidsverleiding’ van het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid.

Sociale omgeving

Centraal gelegen ontmoetingsplekken met comfortabele zitgelegenheid mét leuk uitzicht zorgen voor meer mensen op straat, die ook langer blijven. Andere mensen zijn als het ware de grootste attractie van de openbare ruimte! Ook horeca met terras en andere voorzieningen zorgen voor meer ‘sociale ogen’. Dit alles biedt de kans dat mensen elkaar of elkaars gezicht leren kennen. Denk aan ouders die samen aan de rand van de speeltuin zitten of het praatje bij de bloemenkiosk. De Belgische onderzoekster Ruth Soenen noemt dit soort vluchtige contacten tussen onbekende mensen ‘Het kleine ontmoeten’. Zij benadrukt in haar gelijknamige boek het belang ervan voor het gevoel van ‘thuis zijn’ in de buurt. Voorwaarde voor een sociale openbare ruimte is dat alle doelgroepen betrokken zijn bij de inrichting ervan. Het is belangrijk dat elke plek, straat of wijk in bijvoorbeeld architectuur, kunst of groen iets ‘eigens’ heeft, dat bijdraagt aan de identiteit, waarop de bewoners trots kunnen zijn. Dit ligt op het bordje van de ontwerpers van Ruimtelijke ordening.

Waar het gaat om het betrekken van de bewoners bij de plannen voor de openbare ruimte komt de sociale sector in beeld. Deze kan, al dan niet met ondersteuning van een gespecialiseerd bureau, gebruikmaken van bijvoorbeeld het uit Amerika overgewaaid Placemaking. Beheerstaken delegeren naar bewoners is een stap die vaak wat meer hoofdbrekens kost. Kleine puntjes restgroen uitgeven aan naast bewoners gaat meestal goed, maar grotere gebieden laten onderhouden door omwonenden blijkt vaak lastig. In het begin zijn veel mensen enthousiast, maar op lange termijn komt het vaak op de schouders van één of meer kartrekkers neer. Zodra die wegvallen, stort het project, ondanks alle goede bedoelingen en ambities, in. Goede begeleiding en verwachtingsmanagement zijn hierbij de toverwoorden. Dit soort investeringen levert veel op, want deze vorm van ‘eigenaarschap’ van de (directe) omgeving zorgt voor meer betrokkenheid van de bewoners. Zij spreken ook hun kinderen, die veel van dit soort initiatieven verpesten door vandalisme, vervuiling en kolonisatie van een plek, sneller aan op ongepast gedrag.

Toegankelijke omgeving

De socioloog Robert Putnam, schrijver van vele boeken, waaronder ‘Bowling alone’ maakt onderscheid tussen *bonding social capital*, dat zich afspeelt binnen de eigen groep, en *bridging* tussen sociale groepen, klassen, rassen, etc. Elkaar ontmoeten is een eerste stap naar elkaar kennen. Dat is weer een eerste stap naar elkaar begrijpen en respecteren. Terwijl *bonding* vooral binnen plaatsvindt (thuis, kerk, sportclub), speelt de openbare ruimte bij *bridging* een essentiële rol in het faciliteren van de ontmoeting tussen de verschillende groepen. Daarvoor is een voor iedereen goed toegankelijke openbare ruimte nodig. Ontmoetingsplekken, gedeelde voorzieningen, zoals een sportveld, en logische en makkelijke loop- en fietsroutes helpen daarbij. Doorlopende loop- en fietsroutes moeten breed, vlak en stroef (valgevaar voor ouderen) en verkeersveilig voor kinderen zijn. En voor een veilig gevoel moeten zij bij voorkeur in het zicht van wegen of woningen liggen.

Ondanks het officiële voetgangersbord is dit voetpad voor bepaalde groepen niet toegankelijk. Dit zou je alleen zo mogen ontwerpen als in de nabijheid een voor iedereen toegankelijk alternatief voorhanden is.

De omgevallen boom in het Amsterdamse Vondelpark is een mooi voorbeeld van een populaire informele speelgelegenheid.

Kinderen vanaf een jaar of acht zijn dol op avontuurlijke speelvoorzieningen, zoals deze klimpyramide (foto: Arkema Speelvoorzieningen).

Kindvriendelijke omgeving

Voor kinderen (en hun ouders) is het goed om samen met anderen te (leren) spelen en sporten. Een belangrijke voorwaarde voor een kindvriendelijke openbare ruimte is de verkeersveiligheid. Idealiter is een omgeving voor kinderen autovrij. Als dit niet mogelijk is, dan is het aloude en in de vakwereld nogal eens verguisde woonerf, waar maximaal 15 km/uur gereden mag worden, voor kinderen een perfect alternatief. Als zelfs dat niet kan, is een 30 km zone altijd nog stukken beter dan een 50 km weg. Om een maximale snelheid van 30 km per uur 'af te dwingen' helpt het als het wegbeeld overeenkomt met het verwachte rijgedrag van de weggebruiker.

Denk aan een smalle straat, menging van langzaam en gemotoriseerd verkeer en verkeersremmende maatregelen.

Kinderen hebben verder vrije speelruimte (grasveld of pleintje) en informele speelelementen, zoals een trap of muurtje, nodig. Zij moeten kunnen klimmen, klauteren en soms zelfs lekker vies worden. Daarnaast zijn uiteraard speciaal voor kinderen ingerichte plekken van belang. Bij het inrichten van een speelplek wordt in de praktijk vaak teruggevallen op de bekende speeltoestellen, zoals glijbaan, klimrek of 'wipkip'. Maar al vanaf een jaar of acht hebben kinderen behoefte aan meer sportieve en uitdagende voorzieningen, zoals een voetbalkooi of een klimparcours. Alle speelplekken moeten uiteraard (deels) toegankelijk zijn voor gehandicapte kinderen. Tenslotte moet er een variatie in beeld en aanbod, voldoende zitgelegenheid, een afscheiding van het verkeer én een afscheiding tussen de verschillende speel- en sportplekken zijn. Het boek 'De nieuwe generatie stadskinderen' biedt inzichten en innovatieve oplossingen om een stad te maken, die uitnodigt tot spelen, bewegen en ontmoeten.

Aantrekkelijke omgeving

Als een plek aangenaam is, komen mensen er vaker, blijven ze langer en voelen ze zich beter. Een aantrekkelijke omgeving moet vooral op ooghoogte veel variatie bieden, dus geen lange blinde gevels, maar volop details en gevarieerd groen. Ook moet de plek wat maat en beeld betreft in balans zijn met zijn omgeving en de bestaande architectuur. Plekken die ingericht voor voetgangers, zonder overlast van autoverkeer (zicht, herrie en uitlaatgassen), zijn voor iedereen aantrekkelijk. Een goed onderhouden openbare ruimte voelt veiliger en blijft over het algemeen langer mooi. Plekken die eenmaal verloederd zijn, trekken juist alleen maar meer ongewenst gedrag en vervuiling aan.

Buurtten waar niet of nauwelijks groen aanwezig is, ogen onaantrekkelijker en voelen over het algemeen onveiliger. Hier kunnen bomen, geveltuinen of plantenbakken soms wonderen verrichten.

Straat in Almere met voldoende sociale ogen (ook 's avonds), mooie bestrating en prettige zitgelegenheid met rugleuning, want mensen kijken is een favoriete bezigheid van mensen.

Groene omgeving

Iedere stadsbewoner zou toegang tot groen moeten hebben. Een groene leefomgeving heeft meetbaar positieve invloed op de lichamelijke gezondheid door betere luchtkwaliteit, meer sporten en bewegen en verlaging van de bloeddruk. Het heeft ook een positief effect op de geestelijke gezondheid. Denk aan geluidsdemping en stressreductie. En het is ook zeer positief voor de biodiversiteit. Het vakblad Stedelijk Interieur reikt elk jaar de Award Beste Openbare Ruimte uit. Bij de prijswinnaars van de afgelopen jaren wordt groen niet voor niets opvallend vaak als sterk punt benoemd.

Er bestaat in ons land geen norm voor de hoeveelheid groen per woning. De Nota Ruimte noemt een richtgetal van 75 m² per woning. Ongeveer de helft van de grote steden haalt deze hoeveelheid niet. Tegelijkertijd staan er wél een aantal grote steden in de Top10 van steden met de meeste m² park per inwoner, met als Top3 Amstelveen, Purmerend en Delft. Voorwaarden voor goed gebruikt groen is dat het van alle kanten goed toegankelijk is en veel variatie biedt, evenals voldoende zitgelegenheid. Als er geen ruimte is voor nieuwe parken, kan gekeken worden naar het aantrekkelijker inrichten van bestaande groenstroken. Bijvoorbeeld met (slinger)paadjes erdoorheen, een (picknick)bank, bloemenlinten of faunavoorzieningen, zoals een poel of vogelhuisjes. Ook kunnen begraafplaatsen en volkstuincomplexen uitnodigender worden gemaakt voor wandelaars. Bij de ingang moeten de 'huisregels' duidelijk worden gecommuniceerd, zodat bezoekers kunnen worden aangesproken op eventueel ongewenst gedrag. 's Avonds en 's winters, als er niet of nauwelijks mensen aanwezig zijn, moeten deze locaties worden afgesloten om inbraak en diefstal te voorkomen. Het is misschien niet maatgevend voor de Nederlandse situatie, maar toch interessant. Uit Amerikaans onderzoek blijkt dat in buurten met groen bij de gebouwen 52% minder criminaliteit is dan in buurten zonder groen.

¹ 'Environment and Crime in the Inner City: Does Vegetation Reduce Crime?' Kuo, F. en Sullivan, W., Environment and Behavior, May 2001.

Groen in de buurt een recht?

Groen staat volop in de belangstelling in de lokale verkiezingsprogramma's in aanloop naar de verkiezingen op 16 maart 2022. In combinatie met schoon, heel en veilig zien partijen dit als een middel om de leefbaarheid te verbeteren, woonwijken aantrekkelijker te maken, gezondheid (wandelen) te bevorderen en het elkaar ontmoeten in de wijk te ondersteunen. Hoewel maatregelen, zoals groene plekken in de stad, meer stadsparken, natuurinclusief ontwerpen, ontwikkelen van een tiny forest® en de inzet van tijdelijke natuur op braakliggend terrein, niet op het niveau van concrete normen uitgewerkt zijn, laten de partijprogramma's wel zien dat groen de komende jaren op meer politieke aandacht kan rekenen.

Dit is het derde artikel uit de serie 'Vijf uitdagingen voor sociaal veilig ontwerp en beheer in de huidige stedenbouw' in opdracht van het CCV.

Auteurs: Kyra Kuitert ©RCE
Eindredactie: Anita Hilhorst
Foto's: Kyra Kuitert

Redactie: Lilian Tieman MBA
Vormgeving: CO3, Woltera Niemeijer
Publicatiedatum: januari 2022

Meer weten?

Stuur dan een mail naar lilian.tieman@hetccv.nl

CCV centrum voor
criminaliteitspreventie en
veiligheid